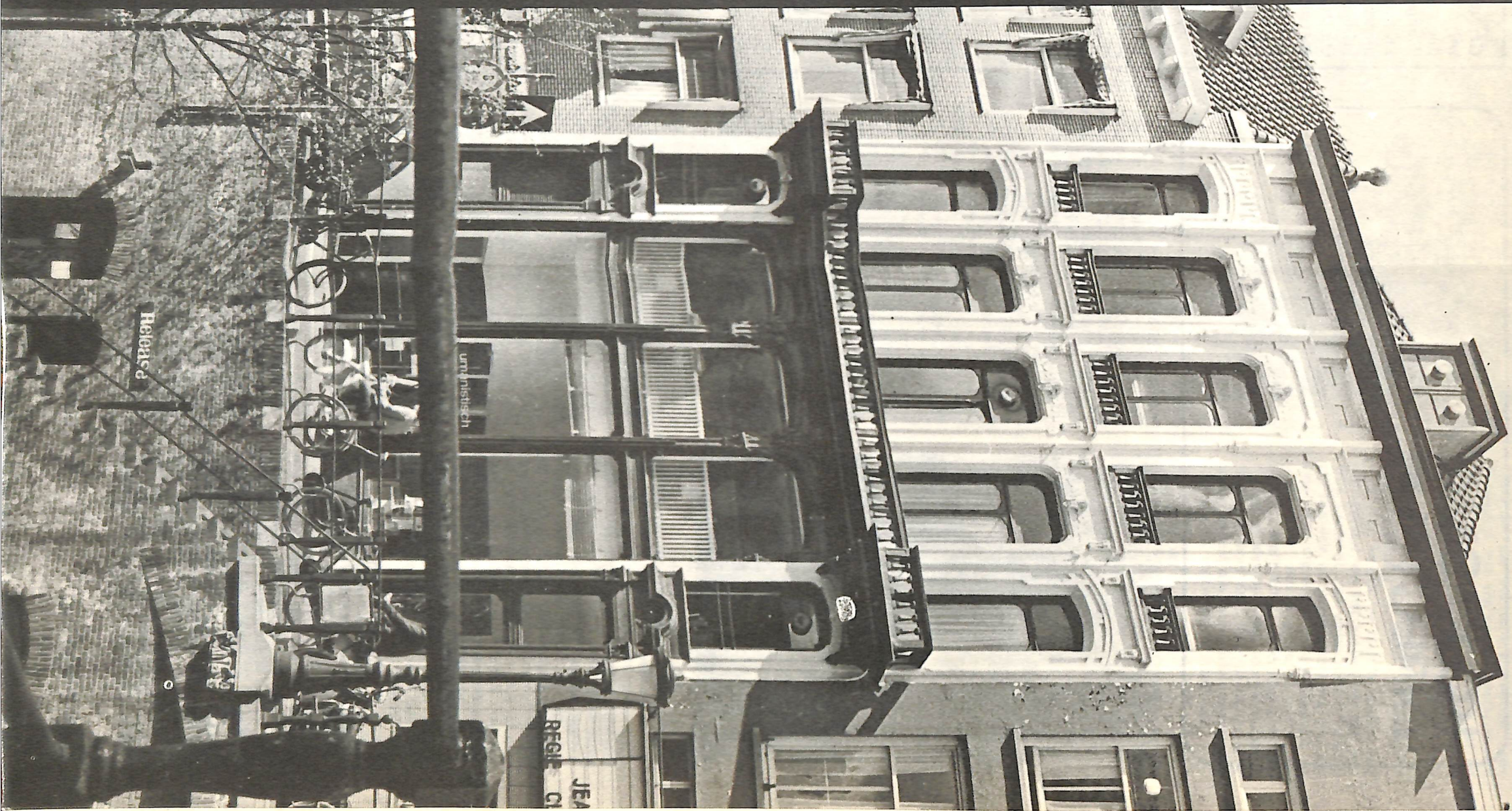

27/9 - Tweewekelijkse uitgave van het Humanistisch Verbond - 13 mei 1972

HUMANIST

KO PASMAN DIRECTEUR...

Per 30 april gaat hij weg, na zijn opvolger nog enige maanden te hebben ingewerkt. Zeven jaar heeft hij als directeur bij het Verbond gewerkt. Het lag in de bedoeling voor de toenmaals nieuwe functie van directeur iemand te benoemen, die in staat zou zijn de vernieuwing in het Verbond die verwacht werd, te enten op het oude, voorzover dat de moeite waard was. Daarna zou hij vervangen kunnen worden door een jongere. Zover is het nu. In Ko Pasman hebben we iemand gevonden die een jarenlange ervaring als directeur van een bureau kon verbinden aan een doorleefde en door-dachte humanistische overtuiging. Iemand ook, die door een jarenlang lidmaatschap het Verbond door en door kende.

Wie was Ko Pasman eigenlijk? In de oorlogstijd nam hij intensief deel aan het verzet. Na de oorlog kreeg hij een taak bij de zuivering in Den Haag en omstreken. Vervolgens was hij enige jaren wethouder in Voorburg. Daarna werd hij directeur van het bureau Zuid-Holland van de Stichting 40-45. Vijf en twintig jaar lang was hij een gewaardeerd lid van Provinciale Staten. Intussen speelde hij een niet onbelangrijke rol in de sektor van de volksgezondheid. Hij was een stuwende kracht in de TBC-bestrijding in Zuid-Holland, penningmeester van een grote instelling voor chronisch zieken in Den Haag, bestuurder van de Huma-

nistische Stichting voor Bureaux voor Levens- en Gezins-Moeilijkheden. In de sfeer van de geestelijke volksgezondheid werd hij langzamerhand een gezaghebbend man. Voorzitter van de Federatie van LM-bureaux en dan ook bestuurder van het nieuwe Nationaal Samenwerkings Orgaan voor de Geestelijke Volksgezondheid.

Het is deze Pasman die een kleine tien jaar geleden penningmeester werd van het hoofdbestuur van het Verbond en daarna directeur. Zoals voor alle veteranen onder de funktionarissen betekende dat een financieel offer, maar een geestelijke winst, die zwaarder woog. Hij heeft zich ook aan het Verbond volledig gegeven. Hij is geen man van dikke woorden, noch van krachtvertoon. Hij verstond de kunst om ieder in zijn eigen waarde te laten en samenbindend te werken. Hij is een samenbindende figuur. Het moet hem dan ook veel verdriet gedaan hebben, dat in de afgelopen jaren de tegenstellingen in het Verbond bijna niet te overbruggen schenen, al is dat op het laatste moment toch nog gelukt. Pasman heeft daarvoor heel wat bouwstenen aangedragen.

Geen moeite is Ko Pasman ooit teveel geweest om mee te helpen zijn opvattingen van het humanisme vorm te geven. Hij kon moeilijk een taak afwijzen. Dag en nacht is hij in touw geweest om met veel te gebrekkige middelen en mankracht zijn functie als directeur uit te oefenen. Hij bleef daarbij naar zijn aard op de achtergrond. Zozeer zelfs dat weinigen maar beseften welke verdiensten hij ook elders had. Hij heeft het Verbond gediend in een uiterst moeilijke periode. Hij kon niet alles. Maar dat het Verbond zonder al te grote kleerscheuren er doorheen gekomen is, moeten we mede aan hem danken.

Zijn tijd is gekomen. Een nieuwe bekwame man staat klaar. En dat is goed. Er is voor allen een tijd om te gaan. Maar naarmate Pasman langer weg is, zal men duidelijker beseffen hoeveel hij voor het Verbond gedaan heeft. Het is hier de plaats om dat uit te spreken. En te getuigen van onze erkentelijkheid. Hij gaat nu een welverdiende vakantie tegemoet. Daarna zullen we hem nog wel zien. Want zijn rol is nog niet uitgespeeld. Hij werkt nog mee in de Humanistische Stichting voor Geestelijke Volksgezondheid, in de internationale Unie en op andere plaatsen. Daar kunnen we, naar wij hopen nog lang van zijn toewijding profiteren. Maar ook zonder dat, heeft hij zijn sporen verdiend. Hij was een toegewijd directeur en een bijzonder mens.

JvP

Geruime tijd geleden verzonden wij de girokaarten voor de betaling van het abonnementsgeld voor 'Humanist'.

Er zijn abonnees, die het abonnementsgeld voor dit jaar nog niet hebben voldaan.

Om u en ons inkassokosten te besparen verzoeken wij u dringend in dat geval de toegezonden girokaart daarvoor alsnog te gebruiken of zelf een girobiljet uit te schrijven.

Het abonnementsgeld bedraagt f 15,— per jaar; ons gironummer is 58 t.n.v. 'de humanistische pers', Utrecht en als omschrijving gelieve u te vermelden: 'abonnementsgeld Humanist 1972'.

De administratie

HUMANIST

voortzetting van Mens en Wereld

Tweewekelijkse uitgave van de stichting 'de humanistische pers'

Jaargang 27 nummer 9

13 mei 1972

Redaktrice:

Josephine Vonk

Redaktieraad:

Mevr. P. Hienekamp,

R. de la Rie,

H. J. Roethof,

H. Wiedeman.

Redaktiesekretaris:

F. C. van Soesbergen,

Paulus Buyslaan 23, Amersfoort,

telefoon 03490-16474

Lay-out: Gerard Voet

Druk: Storm - Utrecht - Maarssen

Administratie, abonnementen en advertenties:

Postbus 114, Utrecht,

telefoon 030- 318145

postgiro 58 t.n.v.

'de humanistische pers', Utrecht.

Abonnementsprijzen per jaar:

Nederland, andere EEG-landen,

Suriname en Ned. Antillen f 15,—

Overige landen f 17,50

Losse nummers f 0,75

In dit blad ingenomen standpunten zijn niet noodzakelijkerwijs die van het Humanistisch Verbond.

Ruimteschip Aarde naar de ondergang?

Het rapport van de Club van Rome

door A. J. Wichers.

Velen hebben er langzamerhand van gehoord dat er te Rome eersterangs deskundigen bijeen zijn geweest om te spreken over de toekomst van de mensheid op aarde. Eén van hen, de Amerikaanse hoogleraar Dennis L. Meadows, heeft met medewerking van zijn Instituut¹⁾ een rapport samengesteld. Dit rapport werd uitstekend in het Nederlands vertaald en is als *Aula pocket* verschenen.²⁾

Als iets tegen onze hoop en gevoelens ingaat kan men het niet moeiteloos in zich opnemen. Dit is hier ook het geval. Maar in het boek is gedaan wat mogelijk was om tot een uitstekend opgebouwde en daarmee heldere en overtuigende presentatie te komen. Het boek leest vlot ondanks zijn (Nederlandse) naam van 'rapport'.

Inmiddels is er ook kritiek op gang gekomen. Laat ik bekennen dat ik daar niet systematisch kennis van heb genomen, ik heb het ook niet alsnog kunnen doen in de week tijds die de redactie mij om goede redenen gegeven heeft.

Waar gaat het om?

Ten eerste gaat het erom dat wij ons in het dagelijks leven niet realiseren dat veel dat toeneemt of groeit de neiging heeft om 'exponentieel' te groeien. Leg één rijstkörrel op het eerste vak van een schaakbord, verdubbel dit aantal op het tweede vak, verdubbel het aantal van het tweede vak opnieuw op het derde, enzovoort. Op grond van onze neiging tot 'lineair' denken en taxeren hebben wij het gevoel dat er op het 64ste vak misschien wel een hele zak rijst komt te staan. Welnu: op dat laatste vak komt vele malen meer rijst te staan dan de voorraadschuren van zekere Perzische koning konden bevatten.

Deze koning zou volgens een oud verhaal op deze voorwaarde een schaakbord hebben willen kopen van een hoveling en daardoor zijn koninklijk gezicht tegenover zijn dienaar hebben verloren.

Exponentiële groei gaat niet steeds met dezelfde snelheid gepaard. De groeivoet kan groter of kleiner zijn, maar op den duur is de uitkomst steeds monstrueus.

Er is ook dat verhaal over een vijver waarin op zekere dag één waterplantje was, op de volgende dag waren er twee op de derde dag 4, enzovoort. Vraag: op welke dag was de vijver nog maar half vol? Antwoord: op de vóórlaatste dag. Zo kolossaal gaat het op den duur toe.

CLUB VAN ROME

Wat de Club van Rome nu gedaan heeft is nagaan wat deze exponentiële groei met zich meebrengt voor de basisgrootheden van onze wereldsamenleving, zijn welvaart, zijn welzijn.

Bijvoorbeeld op het stuk van de bevolking. Het is niet alleen zo dat, omdat we nu met wat meer mensen zijn dan vroeger, we over enige tijd wel met nog wat meer mensen zullen zijn. Het is zo dat er omstreeks 1900 ongeveer $1\frac{3}{4}$ miljard mensen waren, terwijl er nu, 70 jaar later, $3\frac{1}{2}$ miljard zijn. Als er niet gauw wat verandert zullen het er over 33 jaar reeds 7 miljard zijn. Een verdubbeling (en wat voor een) in de helft van de tijd die net achter ons ligt.

Op soortgelijke wijze gaat het met meer basisgrootheden in de wereldsamenleving, behalve met die welke uit hun aard eindig zijn. Deze laatste geraken opgebruikt of uitgeput, zoals het geval kan zijn met grondstoffen, met landbouwgrond, met water voor landbouwgrond.

- Nu hebben we vervuiling. Over enkele tientallen jaren hebben we schadelijke vervuiling. Over nog enkele tientallen jaren hebben we zoiets als vergiftiging. Ziehier een exponentiële groei in kwaliteiten uitgedrukt.
- Nu hebben we materiële welvaart voor een deel van de wereldbevolking. Alleen al een bescheiden nabootsing voor een miljard mensen elders doet een zodanige aanslag op de grondstoffen en op de energiereserves van de aarde dat die in korte tijd op zullen geraken. Laat staan wat verdere groei in de rijke landen daar nog weer aan versnelt.
- De zojuist genoemde vergiftiging maakt natuurlijk een einde aan de groei van de eerder genoemde bevolking. Het opraken van voedselvoorzieningsmogelijkheden doet hetzelfde. Het opraken van reserves aan grondstoffen en energie maakt een einde aan de materiële welvaart.

GROOTHEDEN ONDER ELKAAR

Deze voorbeelden duiden erop dat alle basisgrootheden van de wereldsamenleving invloed op elkaar uitoefenen. Ook dit is iets dat we gevoelsmatig onderschatten. Vraag men ons uitdrukkelijk of er wederzijdse beïnvloeding is, dan zullen we wel ja zeggen. Maar we kunnen de uitwerkingen niet zonder meer overzien en zijn dus snel misleid bij het taxeren.

Een ieder die wel eens geprobeerd heeft te rekenen met een aantal grootheden die invloed op elkaar uitoefenen weet dat hij al gauw in zeer ingewikkelde berekeningen terecht komt. (Ook hier exponentiële groei: voeg één extra invloed aan een rekenschema toe en het aantal berekeningen groeit met veelvouden.)

Maar hier krijgen we toch te maken met het voordeel van het hebben van een modern snuffje nl. van elektronisch rekentuig. Dit kan vele manjaren rekenwerk (dat anders niet uitgevoerd wordt) besparen en daarvoor snel inzicht geven in wat er op langere termijn uit de onderlinge inwerking van grootheden op elkaar voort kan komen. Wat men moet doen voor de computer is elke grootheid zijn vermoedelijk meest juiste waarden en voorwaarden meegeven.

HET RAPPORT

Meadows en zijn medewerkers hebben gewerkt met de grootheden:

- bevolking
- voedsel per hoofd
- industriële productie per hoofd
- vervuiling
- hulpbronnenreserves.

Van deze grootheden werden de wereldwaarden van 1900 tot 1970 zo mogelijk bepaald, en van deze groeilijnen uit is men verder gaan rekenen; niet blindelings, maar onder invoering van zo goed mogelijke veronderstellingen; niet met één veronderstelling, maar met meer.

UITKOMSTEN

De uitkomsten werden zowel met woorden als in grafieken weergegeven. Hieronder volgen enkele uitkomsten. We hebben deze de nummers van de grafieken uit het boek laten behouden.

35 Alles gaat door zoals het nu reilt en zeilt

Na 2050 gaat de wereldbevolking dalen. Dit is het gevolg van een reeds enkele tientallen jaren daarvoor opgetreden uitputting van zowel voedsel als grondstoffen. De bevolking geraakt steeds verder ondervoed. Door het komen te ontbreken van de materiële basis voor een goedkope en algemene volksgezondheidszorg wordt de bevolking tevens ziek.

36 Alles gaat door zoals het nu is doch de grondstoffenreserves blijken het dubbele van 1900 te bedragen

Na 2050 gaat de wereldbevolking dalen, maar nu inderdaad ten gevolge van vervuiling. Deze veroorzaakt sterfte, zowel rechtstreeks als mede via vermindering van de voedselproductie.

44 Er komt een onmiddellijk einde aan de bevolkingsgroei, maar de jacht naar materiële welvaart gaat onverminderd en op de oude voet voort

De omslag door uitputting van de voorraden komt nu zelfs al eerder namelijk kort na 2000. Hierdoor loopt ook de vervuiling al spoedig terug, doch de industriële productie is ingezakt tot armoede-peil. Maar tot 2025 kan het feest zijn. Een konsumptief feest voor ieder die een beetje goed geplaatst is.

45 *Behalve aan strikte bevolkingsgroei beperking wordt nu ook gedaan aan kapitaalgoederenbeheersing* (beheersing van het industriële produktievermogen). Alleen versleten produktiemiddelen mogen worden vervangen. Daarbij kan men de produktie wel anders gaan richten maar niet meer vermeerderen.

Geén zalig feest als in 44 en tóch wel uitputting. Maar deze begint pas na 2050 nasleep te krijgen.

STABIEL EN INSTABIEL

De tot nu toe behandelde modellen zijn alle instabiel of onevenwichtig. Dit wil zeggen dat de grootheden zodanig op elkaar inwerken dat zij tot in een verre toekomst nog niet tot rust komen op een voor elk aanvaardbaar peil. Meestal hebben grootheden, vooral in extremen, een lange nawerking op elkaar. Toch is evenwicht waarbij de grootheden elkaar op een vrij vaste plaats houden wel mogelijk, zelfs bij aanvaardbaar peil. Men bekijkt daartoe de no.'s 46 en 47.

46 *Strikte beperking van de bevolkingsgroei, strikte kapitaalgoederenbeheersing, en bovendien kringloopgebruik (recycling) van grondstoffen*

Alle wegwerpeconomieaspecten zijn nu verdwenen, w.o. ook de ingebouwde snelle slijtage als bijvoorbeeld bij auto's.

Dit brengt met zich mee dat een deel van de niet groeiende produktiekapaciteit moet worden gebruikt voor het terugwinnen van grondstoffen. Anderzijds behoeft er niet aan kapitaalvermeerdering gedaan te worden en is het geproduceerde veel duurzamer. Het gevolg is een lager materiaalvoorzieningsnivo dan de rijkste landen nu gewend zijn, maar een veel hoger nivo dan de armen gewend zijn.

Dit is het eerste evenwichts (stabiel) model. Hierin kan de wereldbevolking (huidige aantal) zich nog aanzienlijk beter gaan voeden. Bovendien kan het dienstverleningspeil (bijvoorbeeld onderwijs) ongehoord hoog worden opgevoerd. Dus toch weer een feest? Als dit zo zou zijn, dan geen verspillsfeest als in 44, maar het feest van de geestelijke en van de samenlevingskwaliteit. De grondstoffenvoorraden reiken tot ver na 2100, zodat er tijd is voor het ontwikkelen van misschien weer grensverruimende technologie in plaats van huidige dramatische afhankelijkheid uit gebrek aan voorzorg.

48 *Als de maatregelen die in 46 voor onmiddellijk zijn verondersteld in 2000 pas werkelijk worden aangenomen*

Dit is het feest van 44, maar niet voortgezet tot de gemelijke ochtend van 2025, maar tot de kleine uurtjes van 2000. De grondstoffenpositie wordt $\pm$ 2100 precair in verband waarmee de industriële produktie als maar blijft dalen. Geen stabiel model.

47 *Geeft weer een stabiel model op basis van de juiste maatregelen tussen nu en 2000*

Het is vuiler op de aarde dan in no. 46 en de materiële welvaart komt lager te liggen. Maar de grootheden gaan elkaar na 2000 toch al spoedig op hun plaats houden.

KONKLUSIE

We zouden dus de tijd hebben tot 2000, niet om te beginnen maar om klaar te zijn met maatregelen: bevolkingsstop, industrievermeerderingsverbod, grondstoffenkringloop, verduurzaming van alle industriële goederen.

KRITIEK

Zoals gezegd heb ik geen overzicht van de kritiek die hier en daar los komt. Menige kritische opmerkingen zal ook berusten op primaire opwellingen tegen het ongehoorde. Men moet een goed inzicht hebben in de berekeningsvoorwaarden die zijn toegepast om een idee te krijgen van hun werkelijkheidswaarde.

En dan valt het op met welk een veelheid aan veronderstellingen er reeds gewerkt is. Neem no. 36 bijvoorbeeld waarin de wereldvoorraden verduubeld zijn opgenomen. Natuurlijk heeft de MIT groep terdege gehoord van metaalextraktie uit steen, van zoet water uit zout, van schone kernenergie, van zonneënergie enzovoort. Mede hierom zijn de veronderstellingen in sommige hier niet weergegeven nummers nog edelmoediger dan in 36. Maar het hielp allemaal niet. In de 21ste eeuw loopt het toch op een of andere manier fout af.

En eigenlijk ligt dat wel voor de hand. Want welke faktor we dan ook verzuimen te ont-exponentiëren, hij zal op den duur dusdanige afmetingen aannemen dat hij in een eindig geheel een ontwrichtend effect moet hebben.

Eigenlijk zou men dus, om hieraan te ont-komen, telkens eindigheden in oneindigheden moeten kunnen omzetten.

Doch via welk projekt dan ook, het tot nu toe fantastische of wonderbaarlijke is door de groep niet als veronderstelling opgenomen. De aarde is eindig gebleven in de ogen van de groep: een ruimteschip dat als elk ander ruimteschip zijn evenwicht aan boord zal moeten handhaven.

Niettemin, de echt deskundige kritiek moet nog worden afgewacht. Meadows en de zijnen blazen niet hoog van de toren. Zij stellen al hun gegevens en werkwijzen open voor inspektie en zijn zelf met voortgezet onderzoek begonnen.

MISVATTINGEN

Uiteraard is zo'n rapport ook vatbaar voor allerlei misvatting, o.a. deze dat het sociale, politieke, geestelijke of mentale element zou ontbreken. Natuurlijk weet de groep heel goed dat de historische gegevens van 1900 tot 1970 tevens een ongelijke verdeling van de bevolking en van de welvaart over de wereld weerspiegelen. Hoogstwaarschijnlijk zou een feestmodel als 44, als het al aan kon vangen, nooit ten einde lopen door (late) bezinning en mentaliteitsverandering onderweg.

Maar de vraag is of het nog wel om deze zaken gaat. Of de vijver volgens een wat regelmatigere dan wel volgens een wat onregelmatiger patroon dichtgroeit is detail. Dát hij dichtgroeit is vers 1. En dat hij de vorige dag nog voor de helft niet dicht was moet daarbij bedacht worden als bron van zinsbegoocheling. De op een na laatste dag is te laat voor maatregelen, dáár gaat het om.

Stel nu dat de hierboven weergegeven konklusies niet in ernstige mate aangetast kunnen worden. Dan moest tevens worden

toegegeven dat de Club van Rome een bijdrage van sociale, politieke, geestelijke en mentale aard gegeven heeft van de eerste orde: om het resultaat zelf en om wat deze bijdrage overigens tot vers 2 maakt dat eerder vers 1 was.

POLITIEK STABILISEREN

In onze geesten op de wereld is het nog steeds vers 1 of we zullen juichen om Amerika of voor de Chinese revolutie; en of we zullen juichen om de EEG, als mogelijkheid tot voortgezette groei, dan wel om de USSR wegens zijn vermogen tot staatsgeleide groei.

Doch zolang het hierbij in belangrijke mate gaat om zaken als elkaar inhalen en overtroeven, snelle resultaten, machtshandhaving enzovoort, zolang zou het wel eens kunnen gaan om juichen voor de ene graf-delfver voor de mensheid of voor de andere. Welke delfver ons de ontroerendste begrafenis bezorgt is een belangwekkend vraagstuk als we zouden besluiten begraven te willen worden. Als dat niet zo is zouden we andere kopzorg hebben, namelijk om voor 2000 ons ruimteschip aarde, eindig als het is, te stabiliseren. Dit staat gelijk met het politieke vraagstuk van wereldbe-heer over de basisgrootheden in de onverbreekelijke wereldsamenleving.

Het betrachten van rechtvaardigheid in de wereld zou hierdoor ook een andere plaats gaan innemen. Was die rechtvaardigheid eerder een begeerlijke waarde om zichzelf wil en tevens een zaak van oorlog of vrede, nu wordt dit alles een voorwaardelijk iets bij een nog groter vraagstuk.

Maar hoe voorwaardelijk de rechtvaardigheid ook geworden moge zijn, zij zal er niet minder belangrijk om zijn, doch een voorwaarde 'zonder dewelke niet'. Zonder wereldrechtvaardigheid zal er gekonkurreerd worden om de macht over de restjes. Men kan concurreren onder vertoon van verleiderskunsten, maar vooral kan men gaan chanteren.

Arme landen zonder grondstoffen kunnen bedelaarschantage toepassen door hun bevolkingsgroei niet in te tomen en de voortvloeiende armoede in al zijn lelijkheid ten toon te spreiden.

Weinig ontwikkelde landen met grondstoffen kunnen zich steeds duurder gaan verkopen. Rijke landen kunnen militaire chantage gaan plegen, op elkaar en op de armen. Het wereldbeheer komt dan niet van de grond.

Als de Club van Rome gelijk heeft, moeten we erop rekenen dat we alleen de jaren zeventig nog hebben om los te weken uit verouderde sociale en politieke partijschap-pen en uit andere ingeroeste, vooral eko-nomische, denkgewoonten.

1) Dit Instituut is het bekende Massachusetts Institute of Technology (MIT) te Boston.

2) Oorspronkelijke titel: *The Limits to Growth*; Nederlandse titel: *Rapport van de Club van Rome*.

Een haalbare zaak

toenemende aandacht op plaatselijk niveau voor
ontwikkelingssamenwerking problematiek

PARTIKULIER INITIATIEF

Dit initiatief heeft in Eindhoven en omgeving geleid tot een samenwerking tussen kerkelijke en buitenkerkelijke groeperingen. Op 24 maart van dit jaar werd daar door 6000 vrijwilligers bij zo'n 60.000 gezinnen een envelop bezorgd met een informatiekrant over ontwikkelingshulp en met een aansporing om dit werk financieel te steunen. SAMEN VERDER heette die krant.

BUNDELING VAN ORGANISATIE

SAMEN VERDER is ook het motto waaronder in Eindhoven verschillende groeperingen tot samenwerking zijn gekomen: in '68 werd daar de traditionele katholieke *Vastenactie* gekoppeld aan de inzameling *Kom-over-de-brug* van protestants-christelijke kant en in het daaropvolgende jaar voegde de Novib met Unesco en Unicef zich erbij en werd een vertegenwoordiger van deze organisatie in het comité van Samen Verder opgenomen. Novib bracht hierbij met Unesco en Unicef de jaarlijkse inzameling voor de *Anti-honger* campagne onder bij de actie die Samen Verder voeren zou.

Aldus werden drie grote landelijke acties in Eindhoven onder een vlag gebracht, wat de doeltreffendheid van het werk en de spreiding van de propaganda daarvoor ten goede kwam. In 1971 werd op deze manier f 460.000 bijeengebracht voor het gemeenschappelijk doel: werken aan de noodzakelijke structuurveranderingen in de Derde Wereld door steun te geven aan betrekkelijk kleine en met name genoemde projecten. Door deze projecten duidelijk te omschrijven en de gebieden waarom het ging op een kaart in de aktiekrant aan te geven, werd het 'goede doel' dat, juist bij grote kollektes vaak zo vaag blijft, opgesplitst in voor iedereen begrijpelijke projecten. De binnengekomen gelden werden in een overeengekomen verhouding onder de partners verdeeld. Van de f 460.000 in 1971 ontving de Novib, met Unesco en Unicef, f 65.000, de katholieken en protestanten deelden de rest gelijk op.

HET SMALLE PAD

In *Mens en Wereld* (no. 24 '69) schreef Hein Roethof dat 'de partikuliere buitenkerkelijke ontwikkelingsinspanning in ernstige mate bij de konfessionele offerbereidheid achterblijft' en hij noemt dat 'een beschamend feit'.

Of 'beschamend' het juiste woord is? Het is een historisch gegroeid feit: de buitenkerkelijken hadden geen boodschap aan

onbekende, verre volken in de tijd dat het woord ontwikkelingshulp nog niet eens bestond en het begrip 'buitenkerkelijk' nauwelijks meer was dan een etiket, geplakt op een ongeorganiseerde groep individualisten.

Moet soms een boer die zich jarenlang op eigen erf heeft beziggehouden met het veredelen van een hoenderras, zich *achteraf bezien*, schamen omdat zijn hoenders niet, zoals schapen van de schapenhouders uit zijn dorp, in de loop van lange jaren een schapendrift hebben aangestampt naar de hei in Niemandland? Moet hij zichzelf voor het hoofd slaan omdat hij niet heeft voorzien dat ooit die schapendrift een verbindingsweg zou worden naar een gebied in nood? Dat echter, traditiegetrouw, hij die daaroverheen wou gaan de stiel van scheerder moest verstaan?

En als hij dan toch, wanneer de nood daarginds niet meer te verbloemen valt, de helpende hand wil bieden en hij doet dat vanaf eigen erf en langs een nieuw pad, moet hij zich dan schamen omdat dit smal is? Nee. Het betekent dat hij inmiddels op eigen erf zijn zaken zo heeft georganiseerd, dat hij iets te bieden heeft.

DE BREDE WEG

De ontwikkelingshulp van kerkelijke zijde stoelt voor een groot deel op het vroegere werk van missie en zending. Deze situatie leidde, in 1969, tot de regeling dat overheidsgelden voor het Medefinancieringsprogramma ten bate van projecten die kennisoverdracht beogen, werden verdeeld in een verhouding van 80:20, te weten 80% ten gunste van katholieke en protestants-christelijke organisaties en 20% ten gunste van projecten met een niet-christelijke achtergrond, waarvoor de Novib (Nederlandse Organisatie Voor Internationale Bijstand) als *bemiddelaar* werd aangezocht.

Eerdere pogingen om in de Novib, als overkoepelende nationale organisatie, alle activiteiten uit konfessionele en buitenkerkelijke kring te bundelen, waren op niets uitgelopen doordat binnen de kerkelijke groeperingen daartegen *principiële* bezwaren werden gemaakt. Deze kwamen voornamelijk uit de traditionele sectoren in het missie- en zendingswerk. De lekenorganisaties, meer gericht op de eigenlijke ontwikkelingsamenwerking stellen zich t.o.v. andersdenkenden soepeler op. Binnen het kader van de konfessionele ontwikkelingshulp bestaan dan ook controversen die ook latere pogingen om te komen tot een nieuwe, brede organisatie voor ontwikkelingsamenwerking, hebben belemmerd. Daarom

zochten humanisten een eigen weg. Het is de weg van het Hivos.

SAMEN VERDER

Wat op landelijk niveau nog steeds niet mogelijk is, hebben de Eindhovenaren met hun comité Samen Verder voor elkaar gekregen: de plaatselijke afdelingen voor ontwikkelingshulp van Unicef, Unesco, Novib, werken sinds '69 samen met katholieke en prot.-christelijke organisaties.

Twee leden van het Humanistisch Verbond in Eindhoven stelden de directeur van het Hivos, Rob Sorgedragter, van deze gang van zaken op de hoogte. Dit leidde ertoe dat het Hivos hierover contact opnam met de Novib-afdeling in Eindhoven, die vervolgens de twee humanisten — mevrouw Scholten-Kenninck en de heer van Tooren — uitnodigde een samenwerking te overwegen. Een moeilijkheid hierbij was — onder meer — dat de humanisten geen inbreng hadden in de vorm van een traditionele jaarlijkse grote kollekte. Wat zij wel konden aanbieden waren rechtstreekse contacten met ontwikkelingslanden (en daarmee ook de mogelijkheid projecten in te brengen) én een goede organisatie met een behoorlijke werkkraft. Toen de heer van Tooren een oproep rondstuurde naar de leden van de gemeenschap Eindhoven, boden dertig humanisten aan om zich actief in te zetten voor het inmiddels opgerichte Hivos Comité Eindhoven.

Van konfessionele kant werd hier en daar bezwaar gemaakt tegen deze verdere veralgemenisering van de actie. In de loop van 1971 werd door vergaderingen en in persoonlijke gesprekken en (dat mag, in *Humanist*, er toch wel even bij vermeld) dank zij de niet-aflatende energie van Henk van Tooren, de samenwerking een feit.

Energie? zegt Henk van Tooren. Waar ik die vandaan haal? Die heb je gewoon in je. Daarmee is het net zo gesteld als met je bloed. Sta je dat af voor een transfusie, dan brengen die geheimzinnige dingetjes, die bloedlichaampjes, de voorraad vanzelf weer op peil. Zo gaat dat ook als je ergens energie insteekt. 't Vult zich vanzelf weer aan. Je moet natuurlijk wel uitkijken waarvoor je je inzet; een haalbare zaak, die de moeite waard is, van algemeen belang, daar gaat het om.

In 1972 bracht het Hivos Comité Eindhoven de mankracht in, terwijl voorts een bijdrage in een trainingsproject in Botswana in het vooruitzicht is gesteld. Vanaf '73 zal het Comité volledig participeren, d.w.z. een stem hebben bij het opstellen van de projecten en een aandeel krijgen van de opbrengst uit de actie SAMEN VERDER.

De samenwerking die hierbij tot stand is gekomen, is dus een andere dan de humanisten enkele jaren geleden voor ogen stond. Het gaat nu om een inbreng van werk- en denkkraft op lokaal niveau, met tevens de mogelijkheid om op kleine schaal die ontwikkelingen te stimuleren waaraan vanuit humanistische achtergrond prioriteit wordt gegeven. Het is een werkmethode die wellicht door andere humanistische gemeenschappen ook verwezenlijkt kan worden.

josv

Het adres van het Hivos is: Nassau Odyckstraat 8, Den Haag.

Boeken, boeken, boeken...

door R. de la Rie

Er ligt een hele stapel boeken op mij te wachten en bijna stuk voor stuk zou ik ze een breedvoerige bespreking gunnen, maar aangezien u er nog steeds niet voor hebt gezorgd, dat het aantal abonnees op Humanist een uitgave in Elsevieromvang mogelijk maakt, moet het maar kort.

HERINNERINGEN

Is het mogelijk dat de taal van een jurist nauwkeuriger wordt doordat hij in zijn werk gewend raakt altijd de puntjes op de i's te zetten? Het was een overweging die bij mij opkwam bij het leven van *Om een lepel soep 1)*, een verzameling herinneringen van de sympathieke Abel J. Herzberg. Hij schrijft op een fijnzinnige en toch zakelijke wijze over de gebeurtenissen die hij in zijn advocatenpraktijk heeft meegemaakt. Je krijgt in zulk werk natuurlijk een merkwaardige en wat eenzijdige kijk op de mensheid, omdat je vrijwel uitsluitend de konfliktsituaties krijgt te zien, maar de mildheid van Herzberg ziet daaroverheen: hij beschouwt zijn 'gevallen' eerder als typische voorbeelden van algemeen menselijke problemen en daardoor tilt hij zijn anekdotes ook uit boven de waarde van een rariteitenkabinet. Er blijkt een stuk levensvisie uit, die het lezen alleszins waard is. En wat die nauwkeurigheid betreft: *'De brug tussen het bijzondere en het algemene wordt veelal geslagen door de eenvoudigste woordjes.'* Zulke woordjes vormen dan ook niet toevallig de titels van sommige hoofdstukken: *'Het'*, *'Zijn'*, *'Iets'*, *'Ergens'*, *'Ze'*.

RUSSISCH

Russisch van sfeer vooral, tsjechovaans zou ik bijna zeggen, is de roman *Een rijtuig in de sneeuw 2)* van Barend Rijdes. Ik ken de de schrijver niet en ik heb het gevoel dat ik hem na het lezen van zijn boek nog niet ken. Nu hoeft dat geen bezwaar te wezen, maar ik wil ermee zeggen, dat het boek de lezer met verwarde gevoelens achterlaat. Dat zit hem daarin, dat Rijdes een uiterst merkwaardige procedure toepast. Hij beschrijft het leven van zijn hoofdpersoon, Kostja Koschloy, zoals zich dat voor hemzelf afspeelt in de enkele seconden na een val. Daarbij komt dat hij die val maakt in een ten gevolge van overmatig alcoholgebruik uiterst benevelde toestand, zodat ook die bliksemsnelle herinneringen verward zijn. Niettemin staan sommige essentiële gebeurtenissen uit zijn leven hem in die laatste seconden van zijn leven heel helder voor de geest en dat samenstel van gegevens uit allerlei tijdslagen en in verschil-

lende stadia van helderheid geeft het boek een hallucinerend effect. De behandeling wordt bovendien herhaald in de lotgevallen van een landhuis, dat tenslotte in vlammen opgaat.

Rijdes schrijft geen bijzondere stijl, is af en toe ook wel wat vermoeiend — het is geen boek dat je in één adem uitleest —, maar de structuur van zijn roman is erg interessant. Als de vermoeienissen van wat tsjechovaanse persoonlijkheden u liggen, is dit wel iets voor u.

HISTORISCH

Ook Russisch, maar dan op een andere manier, is de laatste roman van Judicus Versteegen, *De revoluties 3)*. Ook in dit geval op het eerste gezicht geen opvallende stijlverschijnselen, maar ondanks dat toch het vermogen een sfeer op te roepen die de meesten van ons onbekend is. Met Kaukasiërs heb ik in de literatuur voor het eerst kennis gemaakt dank zij J. B. Charles, die in *Volg het spoor terug* een hoofdstuk aan hen wijdt. De ouderen zullen zich de tragedie herinneren, die zich in april 1945 op Texel heeft afgespeeld, toen de Duitsers (zonder enige tegenwerking van geallieerde zijde) een achthonderd Kaukasiërs, voornamelijk Georgiërs, hebben bestreden en vermoord.

Maar wat weten wij verder over die verre streken? Het is de verdienste van Versteegen ons het volk van Georgiërs te tonen op een tijdstip in de geschiedenis, dat zij nog niet definitief in de USSR waren ingelijfd. Het is een geteisterd volk, dat hij ons schildert, dat het vrijwel als natuurverschijnsel beschouwt altijd de verliezer te zijn. Daardoor zijn het ook mensen vol achterdocht die ons tegemoet treden, vol wantrouwen of de ander wel de waarheid spreekt, of zijn idealisme wel te vertrouwen is. Georgië is, als het boek begint, een Russische provincie, maar de revolutie brengt daar verandering in: het land wordt een onafhankelijke republiek onder een sociaal-democratisch bewind. Maar als altijd trekken de Georgiërs weer aan het kortste eind, en dat einde van de droom komt met het binnentrekken van het Rode Leger, waarmee Stalin een eind maakt aan de zelfstandigheid van zijn geboorteland. Het is een relaas geworden van klein en groot geweld, van de revolutie als bouwende en als afbrekende kracht, een historische roman die een eerbetoon is aan dit volk als geheel, zonder dat evenwel de persoonlijke trekken worden verwaarloosd. Kortom: een interessant boek.

SALAMANDERS

Er zijn de laatste tijd ook weer heel wat herdrukken uitgekomen in de Salamanderreeks. Die reeks heeft eigenlijk maar één bezwaar: dat het altijd herdrukken zijn en dat daardoor jongeren geen kans krijgen erin te debiteren. Maar als wij weten hoeveel nieuws er toch al bij Querido uitkomt en bovendien merken, dat al na korte tijd Salamandertjes verschijnen van boeken die het bleken te 'doen', dan moeten wij aan dat bezwaar maar niet al te zwaar tillen.

Voor de historieliefhebbers verscheen er een herdruk, de vierde al, van *De humeuren in de straat der weduwen 4)* van mevrouw S. Greup-Roldanus. Het is wel iets anders dan Versteegen, deze keuterige weergave van kleinsamenleving leven in de pruijkentijd. Termen als charmant, bekoorlijk en een forse reeks verkleinwoordjes zijn het, waarmee je zo'n roman moet beschrijven. De schrijfster lijkt met heimwee aan die achttiende eeuw terug te denken en zou er zich stellig in geamuseerd hebben. Op haar beste momenten doet zij dat daardoor de lezer ook.

Wel weer het andere uiterste is het sterke proza van Teun de Vries, wiens *Kenau 5)* een vijfde druk beleefde. Al weer een historische roman dus, en wel een over de figuur van Kenau Simonsdochter Hasselaar. Het is niet verwonderlijk dat zij Theun de Vries inspireerde door haar strijd in de tachtigjarige oorlog, als we weten dat de roman in 1945 is verschenen. Overigens nog altijd het lezen waard, als veel van De Vries, die literair gesproken, vind ik, altijd wat wordt onderschat.

Uit de historie naar de werkelijkheid van vandaag brengt ons *Sarnami, hai 6)* van de hindostaanse, Surinaamse schrijfster Bea Vianen. De titel betekent: 'Suriname, ik ben' en daar gaat het ook eigenlijk meer over dan dat de alledaagse gebeurtenissen zo belangrijk zijn. Het is het feit dat die zich afspelen in dat merkwaardige klimaat, in dat land met zijn vele gezichten, dat die gebeurtenissen reliëf geeft. En in die tekening herkennen wij in Bea Vianen de ware schrijfster. Het is een opvallend suggestief geschreven boek dat ons een stap nader brengt tot dat in vele opzichten merkwaardige land.

Dan zijn er nog een drietal vertalingen die voor mij liggen, die ik alleen maar aankondig, want buitenlandse literatuur is niet in de eerste plaats mijn terrein. Maar ze liggen er nu eenmaal: *Die wonderlijke zomer 7)* van Carson McCullers (The Member

of the Wedding), *De eenzame liefde van Judith Hearne* 8) door Brian Moore (The Lonely Passion of Judith Hearne) en *Twee grillige verhalen* 9) van Karen Blixen (Seven Gothic Tales), van wie de laatste mij het belangrijkste voorkomt, misschien ook door de uitstekende vertaling door Ruth Wolf.

Tja..., en wat moet ik daar dan nog aan toevoegen? U moet maar eens aan het lezen slaan, dunkt me. Misschien krijgt u nog wel een onschuldig voorjaarsgriepje...

R. de la Rie

Een bevrijdend geluid...

door M. W. Verduijn

- 1) Abel J. Herzberg: *Om een lepel soep* — ISBN 90 214 1053 2 — Querido, Amsterdam, 1972, f 12,90.
 - 2) Barend Rijdes: *Een rijtuig in de sneeuw* — ISBN 90 215 027 4 — Kosmos, Amsterdam/Antwerpen, 1971, f 14,90.
 - 3) Judicus Verstegen: *De revoluties* — ISBN 90 214 1123 7 — Querido, Amsterdam, 1971, f 15,90.
 - 4) S. Greup-Roldanus: *De humeuren in de straat der weduwen* — ISBN 90 214 9300 4 —
 - 5) Theun de Vries: *Kenau* — ISBN 90 214 9308 X —
 - 6) Bea Vianen: *Sarnami, hai* — ISBN 90 214 9307 1 —
 - 7) Carson McCullers: *Die wonderlijke zomer* — ISBN 90 214 9298 9 —
 - 8) Brian Moore: *De eenzame liefde van Judith Hearne* — ISBN 90 214 9297 0 —
 - 9) Karen Blixen: *Twee grillige verhalen* — ISBN 90 214 9296 2 —
- De nummers 4 tot en met 9 zijn Salamanderpockets; de prijs daarvan is f 3,25.

De tendenties in de samenleving en daarmee de vraag naar de toekomst van het humanisme in samenhang met het bestaan (srecht) van het Humanistisch Verbond, zijn veel besproken — vaak kretologische — zaken. Niet echter in de tweede druk van H. Lips' BEVRIJDEND HUMANISME. 'Radikalisering van de tradities' is een nieuw hoofdstuk, waarin de ontwikkelingen tussen 1965 (1e druk) en 1971 worden besproken.

Lips gaat na wat de belangrijkste gebeurtenissen voor onze geestelijke ontwikkeling zijn in de achter ons liggende jaren (o.m. Vietnam), hij geeft de ideeën weer van twee belangrijke denkers (Marcuse en Fromm) en hij tracht dan tot enkele konklusies te komen.

Het hoofdstuk wordt echter geopend met de lezers te wijzen op twee reeksen van gebeurtenissen, die weleens bepalend zouden kunnen zijn voor de toekomst. Enerzijds de opkomst van China als dominerende wereldmacht en anderzijds in onze eigen westerse wereld de kloof tussen de gevestigde — oudere — generaties en de maatschappij-kritische voorhoede van de jeugd. Beide reeksen gebeurtenissen schijnen naar eenzelfde richting te wijzen, nl. die van een socialistische maatschappijordening.

In het kader van de in het Verbond steeds terugkerende discussies maakt Lips dan enkele belangwekkende opmerkingen. Na er op gewezen te hebben dat socialisme steeds meer aanslaat bij jongeren, vervolgt hij: 'Zonder dat dat overigens tot sympathie leidt voor de socialistische politieke partijen van het westen die veeleer wordt verweten dat zij gemene zaak hebben gemaakt met het burgerlijke konservatisme.' Bij de wat pessimistische vraag of de oude humanistische waarde van de persoonlijke vrijheid nog veel kans zal maken, schrijft hij: 'Dit geldt te meer daar het oude liberalisme, eertijds de politieke kampioen van deze vrijheid, aan betekenis heeft ingeboet. Dat betekent niet dat er geen echte liberalen meer zijn maar wel dat de liberale politieke partijen veelal de konservatieve beschermers van oude economische en sociale voorrechten zijn geworden en nog slechts op politiek minder belangrijke punten bereid zijn het vrijheidsvaandel te zwaaien.'

Uiteraard staat er — zoals in het gehele boekje — in dit hoofdstuk veel meer dat de moeite van het aandachtig lezen meer dan waard is. Hier mogen we ons beperken tot enkele van de konklusies. Eén daarvan is, dat het heden ten dage ontbreekt

aan een wereldomvattende, visionaire beweging die een duidelijke weg voor de komende tijd wijst.

Aan de hand van Marcuse en Fromm meent de schrijver dat het moet komen tot radikaliseren van de humanistische tradities. De humanistische tradities, die het zout der aarde zouden moeten zijn, maar nu veeleer verstolde zaken zijn, die leiden tot smakeloos escapisme. Het radikalisme van humanisten zou er volgens Lips in moeten zitten 'dat zij niet zullen rusten voor de grondslagen van het humanisme tot inzet zijn gemaakt van de strijd voor maatschappelijke verandering. (...) Bezinning is nog slechts geoorloofd als een begeleiding van daden die zoden aan de dijk zetten.' Lips noemt Sartre een van die figuren die zijn praktische handelen (demonstraties, acties ed.) doet vanuit zijn theoretische achtergrond (bezinning). Een voorbeeld van werken, al hoeft je het met de inhoud niet altijd eens te zijn.

Tenslotte stelt Lips dat het niet gaat om de vraag of het humanisme socialistisch is, maar of de humanisten in staat zullen zijn de onontkomelijke socialistische maatschappij-ordening humanistisch te kunnen maken. Hij besluit dit nieuwe hoofdstuk in de tweede druk van BEVRIJDEND HUMANISME met: 'Humanisten dus die een radikaal humanisme in zich dragen en daarom aanwezig willen zijn in de strijd om de radikaliseren van de maatschappij in menselijk opzicht.'

Een aantal vooraanstaande humanisten in binnen- en buitenland verleenden hieraan hun medewerking door hun bijdragen. De buitenlandse artikelen zijn in het nederlands vertaald.

Gebonden f 14,90; ingenaaid f 11,90; 214 blz.

Bestellingen per giro 58 t.n.v. De Humanistische Pers, Utrecht.

FLUORIDERING VAN DRINKWATER

In verschillende landen — ook bij ons — bestaat er nog steeds een controverse tussen de vakmensen, die de fluoridering van drinkwater nuttig en ongevaarlijk vinden en leken, die er zich om verschillende redenen hevig tegen verzetten. Voor de wetenschappelijke redenen zijn de laatsten niet vatbaar. Volgens het tijdschrift *New Scientist* van 8 april j.l. heeft het departement voor Volksgezondheid in Pennsylvania (USA) thans een nieuwe weg gekozen om de tegenstanders van fluoridering te overtuigen. Er werd een blaadje uitgegeven met de volgende inhoud:

'God heeft ons het element Fluor gegeven zodat wij het voor ons voordeel kunnen gebruiken. Thans heeft Hij ons de weg getoond hoe het op de gunstigste wijze gebruikt kan worden om de tanden van onze kinderen tegen bederf te beschermen. Hij heeft onze wetenschapsmensen geïnspireerd met de gedachte dat de eenvoudigste weg om onze kinderen en kindskinderen ervan te laten profiteren daarin bestaat dat wij het toevoegen aan het water, dat Hij ons geschonken heeft. Wij zijn gezegend dat wij hebben ontdekt dat tandbederf op zo eenvoudige wijze kan worden voorkomen. Water is onze belangrijkste voeding. En omdat God ons thans begenadigd heeft met de wetenschap hoe deze bron gebruikt moet worden, kunnen wij op een bijna mirakuleuze wijze twee derde van onze kinderen behouden voor tandbederf.'

Misschien zou een dergelijke propaganda ook bij ons een kans maken om de fluoridering van het drinkwater door te drukken.

O. Birman, Amersfoort

PUZZLE SPELLETJE

Het is voor mij maar een wat vreemde zaak als een organisatie, die steeds beweert zoveel in het algemeen menselijk belang te doen, via een kijk en grijp puzzlespelletje aan de mensen moet duidelijk maken wat ze nu eigenlijk doen. Ook weer in de toespraak 'Doet ú er nog iets aan...?' (W.v.d.W. no. 6) klinkt steeds weer hetzelfde door, nl. oplepelen wat we nu eigenlijk allemaal wel doen. Zelf zegt Hemerik daarin trouwens al dat we niet kunnen blijven be-

zinnen en discussiëren en eindeloos overwegen.

Tragisch wordt het helemaal als Bonger die medemensen die aan de kant staan en door onze schuld niet weten wat we aan het doen zijn, vanaf het zinkende schip toeroept: 'Klaplopers, steek je handen eens uit je mouwen en redt ons van de ondergang!' (W.v.d.W. no. 6)

Kijk, als we op deze wijze sympathie voor ons Verbond moeten opwekken, dan lijkt het mij zinniger om er mee te stoppen en de laatste nog beschikbare geldmiddelen en mankracht voor reëlere aanpak te reserveren. Als lid van het H.V. erger ik mij telkens weer aan zulk irreëel en fantasieloos optreden. Hoe moeten niet leden daar dan wel op reageren?

Meer woorden zou ik er niet aan willen wijden al zou ik er nog wel een dag lang over kunnen praten. Voor mij hoeft het echter niet meer!!

Piet Blauw, Witteveen

Humanisme

Ook Uw kijk op het leven?

door C. H. Schonk

In eenvoudige, heldere taal zet de schrijver de humanistische principes en de humanistische kijk op het leven uiteen.

96 blz.

Prijs f 4,50

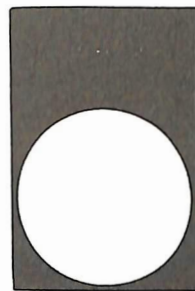
Bestellingen per giro 58 t.n.v. De Humanistische Pers, Utrecht.

Zo juist verschenen:

DROMEN, SPROOKJES, MYTHEN

Erick Fromm

2e druk

In deze 'inleiding tot het verstaan van een vergeten taal' zegt Fromm zelf:

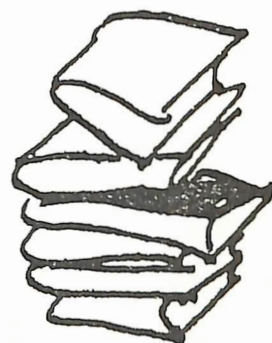
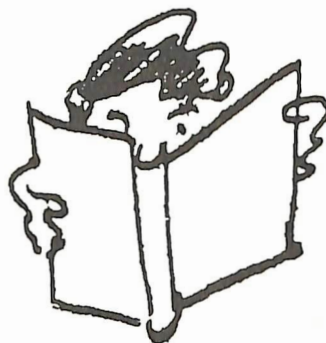
Ik ben van mening dat het verstaan van deze 'vergeten' taal van belang is voor ieder mens, die streeft naar zelfinzicht. De verwerkelijking van dit denkbeeld is een van de bedoelingen van dit boek.

176 blz.

f 9,90

Te bestellen per giro 58 t.n.v. de Humanistische Pers - Utrecht.

Voorjaarspakket

Halfweg 60-80 f 10.— voorjaarsprijs f 4.95

Sex f 3.90 voorjaarsprijs f 2.25

Jezus van Nazareth

f 2.95 voorjaarsprijs f 1.95

f 9.15

EXTRA KORTING van 10 % bij bestellen van het hele voorjaarspakket ineens.